

'Bomen voor leven' de ritualisering van de heroïsche 'strijd tegen kanker', een voorstelling van zaken waar het medisch regime, de farmaceutische en goede doelen-industrie wel bij varen? Het is aan anderen om dergelijke theoretische vragen aan dit zorgvuldig verzamelde materiaal te stellen. Zij die alles willen weten van de vreemde gebruiken der Nederlanders zullen er zo ook wel van smullen.

Kees de Groot
(Tilburg)

Taylor, Charles (2009), *Een seculiere tijd* (Nederlandse vertaling van *A Secular Age* (2007) door Marjolijn Stoltenkamp. Ingeleid door Ger Groot), Rotterdam: Lemniscaat, pp. 1146, ISBN 9789047701569, hardcover €59,95.

Waarom was het in onze westerse samenleving omstreeks 1500 vrijwel onmogelijk niet in God te geloven, terwijl velen van ons dat in 2000 niet alleen eenvoudig vinden, maar zelfs onvermijdelijk? De katholieke Canadese filosoof Charles Taylor (1931) laat in zijn nieuwste werk zien dat dit vooral te maken heeft met de lucht die we inademen. Onze tijd is het resultaat van een verandering in het begrijpen van de wereld waarin onze spirituele en morele strevingen onvermijdelijk naar God verwijzen naar een wereld waarin ze met een grote hoeveelheid verschillende bronnen in verband kunnen worden gebracht. En vaak met bronnen die God ontkennen, zoals het exclusief humanisme.

Maar we kunnen de vraag daarom ook omdraaien. Is het wel reëel om in onze tijd het geloof in God niet meer als een optie te zien? Want we hoeven niet eens zoveel terug in de tijd, en in deze tijd niet eens heel erg ver van huis, om te zien dat religie een vanzelfsprekende optie is. Is het dan mogelijk dat we ons nu en hier vergissen? En dit is wat Taylor doet in zijn boek: laten zien dat geloof nog steeds een optie is. Want in de loop van de tijd zijn we in het westen steeds immanenter gaan denken. En geloven is een durven uitbreken uit dat omsloten kader.

A Secular Age (2007) is het tweede deel van een tweeluik. Het eerste deel is *Sources of the Self* (1989), in het Nederlands in 2007 in een vertaling verschenen met als titel *Bronnen van het Zelf, de ontstaansgeschiedenis van de moderne identiteit*. Daarin ontleedde Taylor ons 'Zelf' als een resultaat van drie bronnen. Ten eerste als het filosofische proces van verinnerlijking van het 'Zelf' via de lijn van Plato, Augustinus, Descartes naar Locke. Ten tweede als de bevestiging van het gewone leven via de lijn van Reformatie, Locke, Hutcheson, deïsme naar moderniteit. Ten derde als de verandering in de stem van de natuur via de lijn Verlichting, Romantiek naar de expressivistische wending. In de moderne tijd komen al deze bronnen herkenbaar in de discussie terug, zij het in subtielere varianten of zelfs in kritische reacties daarop.

In het laatste hoofdstuk van *Sources of the Self* kondigde Taylor al aan dat er nog een boek zou volgen. Achttien jaar later is het dan zover. De inmiddels emeritus hoogleraar

moraalfilosofie (Oxford) en politieke wetenschappen en filosofie (Montreal) heeft dus ondertussen niet stilgezeten. Zijn denken is te karakteriseren als communitarisme, dat stelt dat de ontwikkeling van het individu gedragen wordt door een gemeenschap. Daarmee plaatst Taylor zich duidelijk in de lijn van Hegel, een denker met wie hij zich in zijn vroege jaren ook diepgaand heeft beziggehouden. Met zijn *A Secular Age* wint Taylor in 2007 de prestigieuze Templeton Prize, de religieuze variant van de Nobelprijs. Een terechte waardering voor de uiterst genuanceerde en zeer bescheiden filosoof, die het waagt zijn 1146 pagina's omvattende werk onvolledig te noemen.

Wat betekent het om te zeggen dat we in een seculier tijdperk leven? Ten eerste is er de gangbare betekenis dat kerk en staat gescheiden zijn. Ten tweede is er de betekenis dat we ons niet meer in onze overtuigingen mogen beroepen op religie maar alleen op (veronderstelde) rationaliteit. Maar Taylor stelt daarnaast een derde betekenis voor. Deze betekenis richt zich op de omstandigheden waarin geloof zich voordoet. Dit is secularisatie in de betekenis van een overgang van een samenleving waarin het geloof niet ter discussie staat naar een samenleving waar het wordt opgevat als één keuzemogelijkheid naast andere.

De taak waaraan Taylor zich vervolgens wijdt, is om te laten zien hoe het komt dat die samenleving zo veranderd is. En daarmee bekritiseert Taylor meteen de gangbare secularisatiethese, die stelt dat we tegenwoordig de schellen van onze ogen hebben afgeworpen zodat we kunnen zien wat er altijd al was: een neutraal universum. Maar Taylor vertelt een ander verhaal, namelijk dat onze moderniteit een nieuw geconstrueerde zelfinterpretatie is. Op bepaalde momenten in de geschiedenis hebben we denksprongen gemaakt, die ertoe hebben geleid dat we hier en nu zo denken. Bijgevolg gaat de gangbare claim dat secularisatie uiteindelijk universeel zou moeten zijn, duidelijk te ver.

Het boek bestaat uit twintig hoofdstukken verdeeld over vijf delen. In het eerste deel worden de bolwerken van het geloof zoals ze zich in 1500 voordeden besproken. In het tweede deel wordt ingezoomd op het grote keerpunt van het deïsme. Een stroming waarin men nog een klein beetje ruimte overliet aan religie, maar de wereld vooral rationeel wilde verklaren. In het derde deel belanden we in het nova-effect, de situatie van het exclusieve humanisme. De tovenaarsleerling slaat te ver door in zijn kritiek op het transcendente en sluit de mens op in een immanent kader. In het vierde deel ontdekken we dat men in landen waar men op mobilisatie is ingespeeld (zoals in de VS) moeiteloos nieuwe vormen vindt voor geloof, terwijl men in landen met oude kerkelijke machtsstructuren (zoals in Europa) moeite heeft om op de veranderingen in te spelen.

In deel vijf ontdekken we te zijn opgesloten in een door onszelf verkozen immanent kader. Een gelovige en een ongelovige ademen deze zelfde lucht en ervaren dezelfde dilemma's zoals zinloosheid, geweld en de dood. Het grote verschil is echter dat een gelovige de weg uit de geslotenheid als mogelijkheid open laat in een seculiere tijd. (Her)bekeringen tot het christendom gaan gepaard met het besef dat de bestaande immanente orde grote gebreken vertoonde. Mensen die uit het immanente kader zijn gebroken hebben een transformatie meegemaakt naar iets wat voorbij dat kader ligt. Dit zijn vooral schrijvers en

kunstenars – in Nederland kennen wij Willem Jan Otten – die zich aangesproken weten tot de katholieke variant van het christelijk geloof, omdat daar de schoonheid nog niet is weggebeeldenstormd. Hoe kan het ook anders dan dat elke zin van de katholieke Taylor leest als poëzie?

Het lijvige boek is een meesterwerk. Niet alleen vanwege de eruditie – kunstgeschiedenis, Engelse of Franse poëzie en literatuur en sociale geschiedenis passeren naast filosofie de revue. Niet alleen vanwege de genuanceerdheid – Taylor doet recht aan de complexiteit van de (filosofie)geschiedenis van religie. Maar ook vanwege de actualiteit – Taylor geeft een diagnose van de huidige seculiere tijd. De meerwaarde van deze diagnose is dat ze de aantrekkingskracht van religie kan verklaren ook in deze tijd.

Ria den Dikken

(docent filosofie op het gymnasium, geeft cursussen aan volwassenen en is recensent).

Gooren, Henri (2010), *Religious conversion and disaffiliation. Tracing patterns of change in faith practices*, New York: Palgrave Macmillan, pp. 181, ISBN 9780230104532, US\$ 60.

In *Religious conversion and disaffiliation* gaat Henri Gooren nader in op bekering en geeft daarbij ook zijn eigen denkbeelden weer. Voor een goed begrip van Goorens opvattingen zijn drie zaken van belang. Allereerst veronderstelt hij dat degenen die zich bekeren enigszins gemankeerde mensen zijn: *'A prime factor for religious change should logically be some sort of dissatisfaction with current religious affiliation'* (p. 49).

Het tweede punt is 'de bekeringsloopbaan' (*conversion career*). Hieronder verstaat Gooren de in intensiteit op- en neergaande verbintenis met een of verschillende religieuze groeperingen gedurende het leven van een individu. Dit concept is niet nieuw, maar wel nieuw is de uitleg die hij er aan geeft. Hij maakt onderscheid tussen bekering, een ingrijpende verandering van de godsdienstige identiteit die gepaard gaat met binding aan de groep (*conversion*), voor-aansluiting (*preaffiliation*), aansluiting (*affiliation*), en het persoonlijk belijden, uitkomen voor de keuze (*confession*). De laatste fase is een fase van hoge mate van participatie van de bekeerling bij de nieuwe groep en van veel activiteiten om aan anderen zijn nieuw verworven woord voor de wereld te verkondigen, en losmaking (*disaffiliation*) van de (oude) religieuze organisatie. *Bekeringsloopbaan* stelt hem in staat om de interactie tussen individu, religieuze organisatie en de sociaal-culturele context te analyseren, die van belang is om het bekeringsproces te begrijpen.

Tenslotte is er nog het *'holistic, interdisciplinary, and open process model of conversion'* van Rambo (o.a. 1993; 1999). Hiermee worden de typologieën bedoeld, die Rambo in verschillende bijdragen heeft gepresenteerd, en die uit de culturele, sociale, persoonlijke en godsdienstige systemen bestaan, en die elk een eigen gewicht kennen. Gooren voegt hier aan toe: *'Rambo's approach to analyzing conversion is very useful for researchers'* (p. 39). Hij is het eens met Rambo's verwerping van 'universalistische benaderingen': (...) *because each*